

AVALIKU KOOSOLEKU KOKKUVÕTE

Erihooldekodu rajamine Märjamaa alevisse

Märjamaa rahvamaja

27. august 2019

Algus kell 18.00, lõpp kell 20.15

Moderator Elari Hiis.

Kokkuvõtte koostaja Janika Liländer.

Esinejad: Märjamaa vallavanem Merlin Suurna, AS Hoolekandeteenused kinnisvaradirektor Karl Mänd ja teenuste direktor Liina Lanno, Sipa tee 3 kinnistule erihooldekodu rajamise vastu allkirja andnute esindajana Aivar Kivissaar.

KOKKUVÕTE SÕNAVÕTTUDEST:

Merlin Suurna: AS Hoolekandeteenused on esitanud projekteerimistingimuste taotluse. Vallavalitsus ei ole ühtegi luba väljastanud. Avatud menetluse eesmärk on koguda mitmekülgset informatsiooni ja erinevad osapooled ära kuulata. Avalik huvi on kasvanud väga suureks. Täna on võimalus küsida ja tõenäoliselt saada mitmele küsimusele vastuseid juba ka Hoolekandeteenuste (HKT) ettekandest. Varasemalt on Märjamaa Vallavalitsus välja pakkunud ka alternatiivseid asukohti. HKT on hetkel välja valinud ühe konkreetse asukoha. Miks just selle? Sellele saate täna kindlasti ka vastuse. Kas see asukoht on üks ja ainus võimalik või on sellele ka alternatiive? Ka sellele peaks täna vastuse saama. Märjamaa valla eestkostel on 30-40 inimest üle Eesti erinevates hooldekodudes. Nüüd on meie endi otsustada, kas soovime oma inimestele pakkuda kodu lähedale sellist kohta või me seda ei soovi. Üheskoos me sellele küsimusele täna vastuse leiame. Täna selge kohtumisel on selge eesmärk – täna alles kujundame oma seisukohta. Kuni 30. augustini on aega esitada erinevaid ettepanekuid ja vastuväiteid. Need kõik vaatab vallavalitsus üle, sama moodi on ka HKT-l õigus teada saada nendest ettepanekutest, vastuväidetest ning anda nende kohta oma seisukoht. Alles seejärel kujundab vallavalitsus oma seisukoha. Avatud menetlus näeb ette, et menetlusosalised, ja kui on nii suur avalik huvi, siis tõenäoliselt ka rohkem inimesi, ehk siis inimesed saalis, saavad avalikul istungil kuulata kogu menetluse käiku. Midagi ei otsustada salaja. Teil on võimalik sellesse protsessi sõna sekka öelda. Soovin konstruktiivset arutelu ja parimat otsust Märjamaale.

Liina Lanno: See protsess, mis Eestis praegu toimub, et suuri hooldekodusid reorganiseeritakse, on tähtis nii üksikisiku tasandil kui väga tähtis ka riigi arengu seisukohalt. Kui me tahame olla ja näida tõepoolest edukad, edasivaatav, rikas, teiste inimestega arvestav Põhjamaa, Euroopa riik, siis me ei saa kukkuda tagasi Ida-Euroopa mentaliteeti, kus igäüks vaatab, kuidas ise saab, aga tegelikult teised ei ole meile tähtsad.

L. Lanno kõneles järgmistel teemadel:

- hooldekodu vanas tähenduses (suured ühiselamud, koos 200-350 inimest, magamistoas kuni 5 inimest, söökla suurröögiga, teenused institutsioonis, isolatsioon ühiskonnast, sunnitud kooselu suvaliste inimestega);
- kodu erivajadustega inimestele täna (eramud, kortermajad, korterid, koos 2-12 inimest, oma tuba, toidu valmistamine peredes, teenused kogukonnas, elu kogukonnaliikmena, valik elukoha ja kaaslase osas);
- elu uues kodus (töö ja õppimise toetamine, vaba aja mõtestatud sisustamine, tervislike eluviiside juurutamine);
- keskmine klient.

Keskmine vanus kliendil 56 a, 20 aastat elanud hooldekodus, valdavalt tulevad igapäevatoimetustega toime kui neil on piisavalt motivatsiooni. Põhiline, mis inimestel pikalt hooldekodus elades on kadunud, on tahe ja motivatsioon. Nad leiavad, et nad ei ole mitte midagi väärt, keegi piisavalt ei austa neid. Nad väga häbenevad oma haavatavust ja tegelikult ei ole nad sellised nagu võiks eeldada - et on väga avatud ja aktiivsed. Vastupidi – nad on erakordselt passiivsed, erakordselt häbelikud, endassetõmbunud ja väga üksildased. Peamine, mis neid niimoodi on vorminud, on see, et nad on elanud puhkekodus, kus ei ole pidanudki millegi eest vastutama. Meie inimesed loomulikult käivad ringi, tarbivad erinevaid teenuseid,

käivad poes, kultuurimajas, spordisaalis. Kui nad sellega iseseisvalt hakkama ei saa, siis on neile alati tugi töötajatest kaasa pandud. Kui inimene saab iseseisvalt hakkama, siis me toetame teda nii palju, et ta olekski võrdväärne ja täisväärtuslik kogukonna liige.

KÜSIMUS JA VASTUS:

***Aare Merilo:** Asi ei ole mitte selles, millega tegelete, vaid asi on asukohas. Jumala eest, tegelege, oleme nõus, aga see koht? Tehke kodutöö ära. **Asi on selles kohas, kuhu te selle ehitada tahate.**

L. Lanno: Ma tean seda kohta väga hästi. Olen seda mitu korda vaatamas käinud. Ütleksin, et see koht on ideaalne – see koht ei ole asula südames ja ta on täpselt parajas kohas, et asula südamesse saab jalutada. On omaette, on rahulik, on alevi servas ja selles mõttes täpselt see, mida me vajame, et ei oleks turvalisuse probleeme väljapoolt, aga et meie inimesed saaksid liikuda erinevate teenuste vahel. See koht on väga hea.

Jätkus HKT ettekannet.

Karl Mänd: Olen viimase kolme aasta jooksul käinud rääkimas nii eelmise kui praeguse vallavanemaga selle hoone rajamise võimalikkusest Märjamaale ja mul on äärmiselt hea meel, et mõlemad vallavalitsuse koosseisud on olnud lahkesti nõus seda teemat arutama ja toetavad, et selline üksus võiks ikkagi Märjamaal olla. Eile käisime osade Märjamaa inimestega kohtumas Pärnus Niidumetsa kodus ja tekkis mitmeid küsimusi. Üks küsimus oli, et **miks me seda teeme, miks toome inimesed siia kogukonda ja kas ja mis kogemus meil selleks on?** Öeldakse, et päris läbimõtlemata tegu ja hakatakse nüüd katsetama. Päris nii see ei ole – ainuüksi meie ettevõtte on viimase 6 aasta jooksul toonud kogukondadesse suurtest hooldekodudest üle 1000 inimese. Nendest 470-480 viimase kolme aasta jooksul. Need 480 inimest on kõik toodud päris asulate elukeerise keskele. Mitte kuskile äärelinna, vaid päris suurtesse linnadesse, alevitesse ja linnakeskustesse. Märjamaale soovime ehitada täpselt samasuguse maja kui Pärnus. Selliseid hooneid ehitasime möödunud aastal üle Eesti 7 (Tallinnas Vasara tn, Pärnus, Paldiskis, ehitamisel on hoone Keilas, Ahtmes ja õige pea hakkame ehitama Paides).

K. Mänd esitas **põhjendusi, miks peaks selline maja tulema Märjamaale:**

- sotsiaalministeerium on prognoosinud, tuginedes rahvastiku tervisenäitajatele ja rahvaarvule, teenuskohtade vajadust üle Eesti. Eesmärk on tagada teenuse kättesaadavus igal pool, mitte üksikutes geograafilistes punktides nagu seni. Rapla maakonnas on sellise teenuskohtade vajadus psüühiliste erivajadustega inimestele ca 100 kliendikohta. Arvestatud on kõiki teenuseid, s.h kergemaid teenuseid, s.t kogukonna elamist ja toetatud elamist. Märjamaale on soov teha ööpäevaringne teenusüksus, s.t selline maja, kus tegevusjuhendaja on kohal 24 tundi.

- oleme valinud igal pool nendeks asustusüksuteks, kuhu maju ehitada, sellised keskkonnad, kus püsielanikke on enam kui 2000 inimest. Ühest küljest on see oluline seepärast, et meie majades oleks piisavalt töötajaid, väiksemates asustusüksustes on raske leida sobivat personali. Väiksemates üksustes on sageli puudu avalikest teenustest, sotsiaalteenustest ning klientidel on raske leida tööd või töölaadseid tegevusi kogukonnas.

K. Mänd kõneles **kasust Märjamaale:**

- teenusüksus on mõeldud ennekõike Märjamaa piirkonna inimestele;

- kodus lähedasi hooldanud saavad tööle minna;

- erivajadusega inimesed on paindlikud töötajad (valmis töötama hooajaliselt, mõni tund päevas, seda, mida suutelised tegema, teevad üldiselt hästi);

- 9-10 töökohta + kaudsed töökohad;

- kasutame kogukonnas pakutavaid teenuseid ja elavdame sellega siinset ettevõtlust.

K. Mänd kõneles **inimeste liikumisest asumis** (Nt teatris iga päev ei käi, see võib asuda pisut eemal, poodi ilmselt oleks vaja minna. Kuna psüühilise erivajadusega inimene ei kasuta autot, siis **oluline, et kõik vajalikud esmased teenused oleks kättesaadavad jalgsi.**

- **Sipa tee 3 asukoht HKT hinnangul on väga hea** – asub elamukvartali servas, sealt väga hea ligipääs jalgsikäigu kaugusel kõikidele Märjamaal pakutavatele teenustele. Sipa teelt kuni keskuseeni tuleb jalgtee, s.t ligipääs on turvaline. Krundi suureks eeliseks on selle looduskeskkond – võimalik teha peenraid, kasvuhooneid, on metsa, on pargiala, mida saab hooldada ja mis pakub klientidele tegevust. Lisaks krundi suurus – kinnistu omanik on väga paindlik nii kinnistu peal hoonele asukoha valikul kui ka eraldatava õueala osas. Väljapakutud asukoht on olemasoleva kortermaja ja (vana) bussijaama vahel moodustades kortermajaga ansambli.

K. Mänd: 2015. aastal, kui Märjamaa Vallavalitsus tegi ettepaneku, et võiksime teenusüksust ehitama hakata, **pakuti meile välja 4 võimalikku asukohta**, mida tol hetkel vallavalitsus nägi (Orgita piirkonnas pakutud krunt ei sobi kuna ei vasta rahastustingimustele (vähe elanikke), Märjamaa alevis Jaama tn ja

Liiva tn piirkonnas jäävad võrdlemisi eraldatuks muust kogukonnast ja sealt ei ole ligipääs teenustele niivõrd hea kui Sipa teelt).

Aivar Kivissaar: Väga suures osas nõus eelkõnelejatega. Korjates asukohta vastu allkirju, olen väga palju kohalikega rääkinud. Suurim arusaamatus ongi asukohas, mis on täpselt publi „Vana-Bussikas“ kõrval ning oleks pubist ca 2x suurem ning ca 4x suurem selle piirkonna eramajadest. See hoone paistaks sealt väga silma. Märjamaale sisse sõites paistaks esmalt see, siis kirik ja siis muud asjad. Pärnus on analoogne hoone ehitatud suurte korrusmajade vahele, kuhu see hästi sobis. **Märjamaale antud kohta see ei sobi.**

A. Kivissaar oli seisukohal, et Märjamaad läbivate teede ristumiskoha vahetusse lähedusse ja kiriku kõrvale planeeritud erihooldekodu hakkab paratamatult kujundama Märjamaa mainet. See hoone muutub Märjamaa visiitkaardiks.

A. Kivissaar: Tahan rõhutada, toetudes ca 600-le allkirja andnud inimesele, et **ei olda hooldekodu rajamise vastu, vaid selle planeeritud asukoht on ebaõnnestunud.** Kindlasti on võimalik leida selle jaoks koht, kus see Märjamaa nägu nii silmatorkavalt ei mõjutaks ning erihooldekodu klientidel oleks võimalik viibida looduses ja samal ajal saada osa ka teenustest.

A. Kivissaar märkis, et Märjamaale rajatavas kodus hakkavad elama inimesed, kes vajavad abi kuni 24 tundi ööpäevas ning kellest vaid väga väike osa leiab tööd. **Kas kaks töötajat, kes neid hooldekodus hooldavad, suudavad leida neile 24 inimesele kogu päevaks rakendust?** Selge, et nad hakkavad käima alevi ringi. Kas need kaks töötajat teavad, millega nende hoolealused üksi majast väljas olles tegelevad?

A. Kivissaar nõustus, et erivajadusega inimesed ei pruugi teistele elanikele ohtlikud olla, kuid probleemiks on võimalus saada igapäevaselt häiritud erivajadustega inimeste pealetükkivast käitumisest, valjuhäälsel suhtlusest, ootamatust tülitamisest jne.

A. Kivissaar pakkus, et ohte on võimalik vältida kui erihooldekodu ei asuks vahetult toitlustusasutuse, eramajade ja paljude laste ainsa võimaliku koolitee kõrval, vaid oleks vähegi privaatsemas kohas. Selline lahendus oleks kasulik kõigile.

A. Kivissaar sõnas oma varasematele kogemustele tuginedes, et peale erihooldekodu rajamist on publi sunnitud oma ukseid sulgema ning sellest jääb alevi töötuks 7 inimest. A. Kivissaar tõi näiteid ca 10 aasta tagusest ajast Kullamaal kui ta pidas seal baari ning seda külastasid Koluvere Hooldekodu kliendid.

A. Kivissaar märkis, et **erihooldekodu rajamisel Sipa tee 3 kinnistule on olulised negatiivsed mõjud piirkonna elukeskkonnale ning selline hoone ei sobi kuidagi piirkonna väljakujunenud keskkonda.** Praegu on publi taga kena park.

Ettepanek – vallavalitsusel ja volikogu arutada läbi teised võimalikud asukohad.

K. Mänd oponeeris A. Kivissaare väidetele:

- ei ole mitte midagi halba kui selle koha peal on veel üks maja, inimesed võivad sealt mööda liikuda ja tunda end täiesti turvaliselt;

- täna Märjamaale sisenedes ei ole see koht, kuhu maja kavandatud, Pärnu maanteelt isegi näha (Vana-Bussikas jääb ette, suured puud jäävad ette, talvel pisut paistab, kuid üks korras maja võib olla väga hea visiitkaart ühele väiksele alevile, mis näitab, et selles alevi viiakse elu edasi ja ehitatakse uusi maju);

- hoone pigem tekitab dialoogi ja ansambli kõrvalasuva kortermajaga, mitte üle tee asuvate eramutega (linnaehituslikult on sellel väga suur vahe – mis on ühel pool tänavat ja mis teisel pool, seega võrdlus 100 m² ehitusaluse pinnaga eramutega ei ole asjakohane);

- arvestades, et psüühilise erivajadusega inimesed on täiesti võrdväärsed kodanikud (liikumispääs saab sead ainult kohus ja Märjamaale elama tulevatele inimestele seda seatud pole), siis ükskõik kus kohta Märjamaal see maja tuleb, saavad nad kõikjal liikuda. Kui vaadata pakutud alternatiivseid asukohti alevi, siis sealt liikudes ristuksid nende teed koolilastega märksa enam kui Sipa teel.

- Koluvere HK kõrval rekonstrueeriti Koluvere loss, kuhu tehti viietärni hotell, mis tegutses aastaid kõrvuti erihooldekoduga, kus olid samuti vabalt liikuvaid inimesi ca 140. Muuhulgas käisid need inimesed lossi territooriumil koristamas ja aitamas muudel töödel.

L. Lanno kommenteeris, et Koluvere klientidest toodud näidete puhul oli ilmselt tegemist ühe inimesega. Seal oli tõesti teenusel üks vahva ja aktiivne vaimupuudega inimene, kes ei saanud hästi maailma asjadest aru ja kui vähegi oli võimalus, siis ta liikus ringi. Arusaam, et need inimesed, kes teenusel on, on kuidagi agressiivsed, väga avatud või väga pealetükkivad, on väär. Tegelikult nad seda ei ole. Vastupidi, nad on väga endasse tõmbunud, väga rahulikud, väga tagasihoidlikud. Kui nad liiguvad ringi, siis nad on võtnud väga suure julguse kokku, et üldse kuhugi liikuda. Nad tegelikult häbenevad ja kardavad inimesi.

L. Lanno kommenteeris töötajate toimetulekut 24 inimesega: Loomulikult 24 inimese kohta kaks töötajat on vähe. Kuskil mujal maailmas oleks see 12, aga tänane meie praktika näitab, et kui töötajad oma tööpäeva hästi planeerivad ja kui inimestel, kes seal elavad, on kindel päevaplaan ja kindlad

tegevused, siis tegelikult on võimalik nende 24 inimese elu ära korraldada nii, et keegi ei saa häiritud. Lisaks on meil toitlustusteenindaja kui inimesed ise ei tule toime toiduvalmistamisega.

KÜSIMUSED JA VASTUSED:

***Illimar Toomet** (koguduse õpetaja): See hooldekodu on mõeldud rajada kogudusele kuuluvale maatükile. Selles mõttes on kogudus huvitatud, et see tuleks meie maale. Kui see tuleb ka mujale, siis vaimulikuna on mul ometi selle üle hea meel kui see Märjamaale kuskile siia tuleb. A. Kivissaar viitas, et aeg-ajalt on probleeme hooalealustega. Teil on kuueaastane kogemus taoliste kodude rajamisega. **Kas on tuua näiteid selle kohta, kuidas taolisi konflikte on võimalik lahendada kui keegi on väga aktiivne, ei saa maailma asjadest aru ja käib tüütab inimesi, mis teatud moel on ka avaliku korra rikkumine? Kes vastutab nende tekitatud kahju eest kui nad midagi ära lõhuvad? Milline on see protseduur kui on selgunud, et keegi hooalealustest on midagi ära lõhkunud, mingi kahju põhjustanud?**

L. Lanno vastas, et uutes üksustes selliseid avaliku korra rikkumisi pole olnud. Rikkumisi esines suurtes hooldekodudes. Eeldus on, et töötajad on teadlikud klientide asukohast ja tegevustest, et probleemseid olukordi vältida. Kui on tegu väga suure avaliku korra rikkumisega, teoga, mida ei saa tolereerida, millega kaasnevad kahjud, siis kutsutakse politsei. Kui on midagi sellist nagu keegi jääb vaatama, kellelki küsitakse midagi ja keegi on kuidagi teistmoodi, siis on hästi mõistlik pöörduda erihooldekodu töötaja poole.

K. Mänd täiendas, et kõik juhtumid majades ja ka väljaspool maju leiavad kajastamist statistikas. Selle aasta 1. poolaastaga on neil olnud 15 juhtumit klientidega, kuhu on kaasatud politsei. Neist ühel korral oli klient kannataja, ülejäänud kordadel kutsuti politsei kliendile. Juhtumite sisu kommenteerida ta ei osanud. HKT-1 on umbes 2000 klienti. Märjamaa alevis on 2600 inimest ja esimese poole aastaga on politsei reageerinud 72 korral.

L. Lanno: Kes kahju tekitab, see kahju maksab. Need kliendid, kellest täna räägime, on piisavalt teadlikud oma tegudest ja võimelised ka vastutama mingil määral.

***Aili Holberg-Holm: Kuidas te loote selle sotsiaalvõrgustiku, mida need 24 hooalealust vajavad? Missugune eriharidus töötajatel on? Kui süvavaridus? Hooldajad peavad olema ikkagi süvakoolitust. Need, kellel vaid mõnekümne tunnine koolitus, ei kõlba mitte kuidagi sellele tööle. Hoidjal peab olema meditsiiniline haridus.**

L. Lanno: Meil on ametinimetuseks tegevusjuhendajad. Selline ametinimetus on pandud täiesti teadlikult – nad juhendavad inimest tema elus. See teenus on n n koduteenus ja kui inimene hakkama ei saa, siis teda juhendatakse. Haridusele on seatud täna seadusega nõuded – tegevusjuhendajana võib töötada inimene, kes on kas vaimse tervise õenduse lõpetanud, saanud sotsiaaltöötaja ettevalmistuse, eripedagoog, psühholoog või siis saanud oma kutse VÕTA-süsteemiga. VÕTA süsteemiga saab kutset taotleda ka eeldusel, et oled 3 aastat juba töötanud. Mure on alati see, et kui võtame tööle uusi inimesi, kel ei ole seda ettevalmistust, siis meie ülesanne on võimalikult kiiresti, s.o põhimõtteliselt aasta jooksul, suunata inimene erinevatele õppimistele – kas kutseõppesse või siis koolitustele. Koolituste kõige madalam maht on 260 tundi. Kindlasti on seda vähe. Alati on võimalik spetsialiseeruda erinevatele sihtgruppidele ja saada lisaõpet. Võrreldes eakate kodudes olevate töötajate kvalifikatsiooniga on meil täitsa hästi.

L. Lanno: Kui sotsiaalse võrgustiku loomise ülesanne on kindlasti meie töötajate peal. Inimene ise endale võrgustikku ei loo. Märjamaal on inimesel lähivõrgustikust tema eestkostja, on tema sõbrad, on tema arst, on võibolla psühholoog või mõned teenused, mis ta saab. Need teenused me saamegi luua kontakti võttes vastava spetsialistiga. Nad ise ei teki.

Aili Holberg-Holm: Need peavad juba valmis olema kui te inimesed siia toote.

L. Lanno: Jah. Meie praktika on pragu niimoodi, et oleme ette valmistanud väga tugevalt kogukonda vähemalt aasta enne seda. Oleme võtnud ühendust perearstiga, oleme võtnud ühendust teenustega, psühholoogiga. Oleme isegi politseiga läbi rääkinud, et sellised inimesed tulevad. Lähivõrgustiku ettevalmistamine on meil kindlasti plaanis.

***Rein Pirs** viitas, et Mõisamaa inimesed hingasid kergendatult kui nende naabrusest likvideeriti Mõisamaa Hooldekodu ja soovis teada, **mis saab siis kui klient peab paremaks minna üle tee võõrasse kasvuhoonesse saaki võtma kui enda omas ei ole see nii hästi edenunud.**

Rein Pirs: **Kas olete küsinud seal naabruskonnas elavate inimeste arvamust?** Kui neile ei meeldi, et erihooldekodu sinna tuleb, kas nad peavad sealt ära kolima, majad maha müüma?

K. Mänd kommenteeris, et ta ei ole küsinud Mõisamaa inimeste arvamust kui sealne HK suleti, kuid ta on rääkinud Kullamaa vallavalitsusega ja inimestega, on rääkinud Jõgevamaal Vägeva inimestega,

Saaremaal Saaremaa vallaga ja Sõmeraga ning kõikide teiste KOVidega, kus HKT on sulgenud suuri hooldekodusid.

K. Mänd: Pigem on oldud suures mures, et need kohad on sealt ära kadunud. Omavalitsute mure on olnud kindlasti see, et töökohad on nihkunud kuskile mujale ja elanike mure on peamiselt olnud see, et nad on kaotanud väga hea ja odava tööjõu, mis ei ole üldse nagu tore, et tegelikult on ekspluateeritud erivajadusega inimesi, aga see on fakt. See on üks põhjus miks väga paljud inimesed on võidelnud just selle eest, et erihooldekodud ei kaoks ära nendest maapiirkondadest, kus nad on olnud.

L. Lanno lisas, et sellist praktikat, et klient läheb naabri juurde tomateid varastama, ei ole. Meie inimesi ei saa kuidagi võrdsustada kurjategijatega miskil moel.

***Maria Mägar** (Sipa tee 4 omanik): Praegu nägin kasu kahes töökohas, võibolla 9 töökohta ja kaused töökohad. Teiselt poolt 600 vastuhäält. 600 valijat, kes on selle vastu. **Mis konkreetne kasu on vallale, lisaks nendele töökohtadele?**

M. Suurna kordas, et veel ei ole midagi otsustatud ning selleks täna siin ollaksegi, et arutada asukoha üle, kuigi mingil hetkel keskendub arutelu väga just inimestele.

M. Suurna: Tahaks aru saada, mille üle räägime – kas selle üle, et Märjamaa alevisse pole üldse sellist kohta vaja või valda pole sellist kohta vaja? Minu jaoks on täna oluline aru saada, mida inimesed allkirja andes mõtlesid? Loodan, et need inimesed saavad täna seda selgitada, et mille vastu ollakse, et mida peaks vald kaaluma?

M. Suurna tõi positiivse poolena välja võimaluse pakkuda oma inimestele teenust kodukohas, need inimesed hakkavad tõenäoliselt tarbima ka alevis pakutavaid muid teenuseid. Investeering, mida HKT siia plaanib, vajab ühel hetkel parandamist ja tõenäoliselt on meie inimestel võimalik ka siis panustada. Plusse ja miinuseid on kindlasti rohkem.

Maria Mägar: Kas on saalis keegi, kelle lähedane vajaks just siin alevis seda teenust? Kas on keegi, kes positiivselt ütleb selle kohta?

K. Mänd: Kui see inimene olekski siin, siis kuhu ta oma omakse peaks viima? Täna on võimalus viia Saaremaale või Sillamäele või Võisikule. On ju normaalne, et inimene elab oma kodus, oma lähedaste lähedal, mitte sadu kilomeetrid eemal.

***Aare Merilo:** Küsimus hingekarjasele – **mis on kiriku huvi selle maa rentimisel, müümisel? On see rahaline huvi või on see tõesti selles, et sa pead oma ligimest armastama?**

Illimar Toomet: Kirikul on mõlemad huvid. Kui me vaatame kiriku katust, siis see on 60 aastat vana ja vajab uuendamist. Ainuüksi uue eterniidi panek maksab 30 tuhat. Koguduse aasta eelarve on 15 tuhat. Meil ei ole õigupoolest võimalik sinna pennigi panna, et oma rahaga see korda teha. Selleks, et panna uus kivikatus, on vaja 200 tuhat. Kas me küsime seda valla eelarvest? Arvan, et vallal on palju muid objekte, mis vajavad kiiresti korda tegemist. Kui see katus üks päev siis läbi läheb, siis võib tõesti küsida, mis Märjamaa kõige olulisem arhitektuurimälestis on? Miks selle eest hoolt ei kanta? Kogudus saab anda arendajale selle maa tasulise hoonestusõiguse. Kirikuvalitsus annab sellele oma lõpliku heakskiidu. Kogudus teeb ettepaneku ja kirikuvalitsus otsustab. Kogudus saab konkreetset tulu, mida ilmselt tahame investeerida kiriku hoonesse. Mida sisuliselt kogudus sellest saab? Olen 25 aastat töötanud vaimulikuna ja küllastan hooldekodusid suhteliselt sageli. Pean tunnustama, et seal on väga palju inimesi, kes on sinna lihtsalt hüljatud, keda käiakse vaatamas korra aastas. Mitte sellepärast, et ei tahetaks käia, vaid et Märjamaalt Sillamäele või Sõmerale, Saaremaale sa lihtsalt ei saa.

I. Toomet tõdes, et kui inimene oleks kodulähedases hooldekodus, saaks lähedased teda märksa sagedamini vaatamas käia, kasvõi iga päev.

***Marika Hiiemaa: Kas me oleme selle asutuse vastu või oleme selle asutuse asukoha vastu? See mõte oleks vaja kõigepealt endale selgeks teha.**

M. Hiiemaa nentis, et kindlasti ei tule see asutus alguses selline nagu me tahaksime, s.o et seal elaksid meie oma piirkonna erivajadustega inimesed. Alguses kindlasti tulevad siia inimesed Eesti eri paigust, kuid perspektiivis hakkaksid siin siiski elama meie oma, praegu kodudes elavad noored, kelle vanemad mõnekümne aasta pärast neid enam hooldada ei suuda. Kui me praegu loobume erihooldekodust, jätaksime oma piirkonna inimesed ilma sotsiaalsetest sidemetest. Siin on mõtlemise koht ja igas asjas on võimalik leida konsensus.

K. Mänd vastas, et ka esimesena sisse kolivad inimesed on pärit siit piirkonnast. Nad praegu lihtsalt ei ela oma päriselus, vaid eri hooldekodudes üle Eesti ja väga kaugel Märjamaast.

Aivar Kivisaar: Jätaks ära arutelu, kas seda asutust Märjamaale on vaja. **Kõik need 600 inimest on andnud allkirja selle hoone asukoha vastu. Küsimus on praegu konkreetses asukohas, mitte hoone vajalikkusest Märjamaale.**

***Eha Kaljusaar** rääkis lugusid kokkupuutest psüühiliste erivajadustega inimestega.

Eha Kaljusaar: **Olen mõelnud, et teil on suured rahad taga vist?** Palgad on teil kindlasti väga head? Midagi peab olema. Vahel tekib küsib, kui me oleme selle ühega hädas, miks te ei salli meid?

K. Mänd tõi näiteks, et ka täiesti normintellektiga inimesed teevad vahel samasuguseid tegusid kui eeltoodud loos.

K. Mänd: Täna on võimalik selliseid hooneid ehitada. Seda toetab Euroopa Regionaalarengu Fond. Selle maja ehitamine maksab ca miljon eurot. Lõviosa rahast tuleb fondist. Selliseid hooneid ehitame Eestisse lähiaastatel umbes 30. Eesti riigil kahjuks ei ole seda raha, et nii mastaapset kinnisvaraprojekti selles valdkonnas lähima viiekümne aasta jooksul teha. Miks me teid ei salli – see on pigem väide, mitte küsimus. Kindlasti me sallime teid. Meile meeldivad kõik inimesed, s.h ka erivajadusega inimesed.

L. Lanno lisas, et nende ettevõtte on tõepoolest palju vaeva näinud, et töötajate palku tõsta ning avaldas lootust, et tänasel päeval on nende töötajatel head palgad.

***Rene Tobbi:** Minu teada Rapla maakonnas sellist kodu veel tehtud ei ole ja Märjamaa on esimene. **Kas see on teiste poolt tagasi lükatud ja Märjamaa on siis selleks kohaks, et eksperiment läbi viia?** Koht loomulikult on ebasobiv. Kas teised vallad on niipalju viletsamad, et seal pole seda tehtud? Projekt oli arutamisel juba 2016. aastal ja siiamaaani olete te seda kogu aeg tagasi lükanud. Täna aga tulete väga kiiresti sellega välja, siis, kui inimestel on puhkuste aeg, ja tahate kohe kiirelt ära teha.

Rene Tobbi avaldas muuhulgas arvamust, et räägitakse küll rahastamise tingimustest, mis oleks justkui EL nõuded, kuid talle tundub, et sinna juurde on pandud kõiksugu tingimusi eesti enda ametnike poolt.

R. Tobbi tuletas meelde, et Mõisamaal ja Koluveres olid hooldekodud juba vanast Eesti ajast. Miks oli neid vaja tühjaks teha ja ära müüa enne kui polnud rajatud uusi korralikke kohti? Keegi pole nende inimeste vastu, kes on selliste hädadega. Vastupidi, tuleb leida kompromissid, mis täna jutuks ja sooviks, et volikogus seda küsimust arutaks ning täie vastutusega selle otsuse teeks, sest Sipa tee piirkonna kinnistuomanikud on valmis vajadusel oma õiguste kaiseks minema kohtusse.

K. Mänd: Oleme juba 1000 inimest kolinud kogukondadesse. Kindlasti ei saa öelda, et me Märjamaal katsetaksime midagi. Meil on päris suur kogemus olemas. Rapla maakonnas on 45 kogukonnas elamise teenuse kohta. Nendest 10 asub Raplas, mis on meie omad ja ülejäänud Kohilas ja Pahklas. Ööpäevaringseid teenusüksuseid Raplas ei ole. Sotsiaalministeerium on prognoosinud selliste kohtade vajaduseks, kui mälu ei peta, 47. Meie huvi on teha neist 24 Märjamaale ja 30 kohta Raplasse. Raplas on meil tänaseks sõlmimisel hoonestusõiguse leping Rapla Vallavalitsusega. Teenusüksus rajatakse vallale kuuluvale maale. Elanike vastuseisu seal ei ole.

Väide, et projekti on aetud 2016. aastast ja kogu aeg on HKT ettepaneku tagasi lükanud ning nüüd järsku ilmusime puhkuste ajal välja, ei vasta tõele. Meiega võttis Märjamaa Vallavalitsus ühendust 2015. aastal. 2016. aastal sõlmisime vallavalitsusega ühiste kavatsuste protokoll, millega nägime ette, et selline teenusüksus võiks Märjamaale tulla. Kuna paralleelselt oli käimas väga palju erinevaid projekte, ka hetkel on käsil 13-14 objekti, siis füüsiliselt ei jõudnud Märjamaa üksuse rajamisega alustada. Puhkuste ajale ajatamist ei olnud. Projekteeerimistingimuste taotluse esitasime jaanipäeva paiku. Vallavalitsusel on võimalik menetluse tähtaega nihutada vastavalt vajadusele. Vallavalitsus on juba pikendanud arvamuste avaldamise tähtaega. Kindlasti ei saa öelda, et siin püütakse midagi kiiresti ära teha. Tegemist on avaliku menetlusega, kus kõigil on võimalik kaasa rääkida. Menetlus puudutab projekteeerimistingimusi, mitte hoone sisu. Kaasa saab rääkida ka selles osas, kas see hoone peab asuma just selles kohas või selle suure krundi tagumises otsas.

Mõisamaa ja Koluvere suleti just seepärast, et inimestel ei olnud seal midagi teha. Seal ümbruskonnas ei olnud inimestel piisavalt väljundit, ei olnud võimalik leida piisavalt töökohti. Ainus, millega inimesed said tegeleda, oli hooldekodus endas loodud institutsioon, kus oli võimalik loomi pidada.

L. Linno lisas, et mõisahoone võimalused ei vastanud tänapäevastele tingimustele ning ei olnud sobivad nende inimeste elupaigaks.

K. Mänd pakkus, et HKT on valmis Märjamaa inimesi viima vaatama ka Võisiku hooldekodu.

***Marge Viska:** Märjamaa vallavalitsuse sotsiaalosakond, Märjamaa Rahvamaja ja Märjamaa Sotsiaalkeskus on korraldanud tervele Märjamaa vallale jõulupidusid aastast 1998, kuhu on oodatud olnud eakad ja puuetega inimesed. Niikaua kui tegutses Mõisamaa HK, võtsid ka selle kliendid sellest üritusest osa. Parematel päevadel osales peol üle 200 inimese. Meie üritused möödusid sõbralikult, rahulikult jõulumeeleolus.

***Evi Jeesser** (töötanud erihoolduses 35 aastat): Ei ole vastu, et selline asutus Märjamaale tuleb. **Need inimesed peavad elama normaalsetes tingimustes, kuid miks just see koht?** ASi esindaja väitis, et see on parim koht, et hooldekodu elanikud saaks minna arsti juurde, kultuurimajja jne. Sama kaugel nendest asutustest asub alternatiivina toodud Jaama piirkonnas pakutud maa-ala. Võib olla on 100-200 meetrit alevi keskusest kaugemal. E. Jeesser märkis, et kui võrrelda, mismoodi see maja sobituks Sipa teele ja mismoodi Jaama tänavale, siis Jaama tn piirkonnas on Pärna tänav, kus on 2 ja 3 kordsed majad ning sellesse ansamblisse sobituks uus korrusmaja paremini.

E. Jeesser arvas, et erivajadusega inimesed ei sobitugi ehk tihedasse asustatud piirkonda, vaid nad võiks olla natukene eraldatumas paigas. Samas jääks nad ka Jaama tänavale alevi piiresse.

E. Jeesser: Miks erihooldekodu rajamine just Rapla valda, mitte Rapla linna?

K. Mänd: Sellepärast, et KOV on rapla vald, rapla linn on vallasisene linn ja ei ole eraldi omavalitsus.

Elari Hiis pakkus edasises arutelus keskendudagi asukohale.

K. Mänd kõneles, et lisaks vallavalitsuse pakutud asukohtadele on HKT vaadanud üle mitmeid olemasolevaid hooneid, mis olid mingil ajahetkel müügis. On hoidnud pilku peal müügis olevatel kinnistutel. Täna on selge eelistus Sipa tee 3 krunt ja seda just oma asukoha poolest – seal on parim ligipääs avalikele teenustele. Jaama tn piirkond on sisuliselt sama kaugel, vahe ca 200 meetrit, kuid Jaama tänavaga külgnevad tootmiskaamad, kust võib tulla müra ja sel juhul ei pruugi see olla väga hea koht. Sipa teel on olemas kõik vajalikud kommunikatsioonid, millega liituda. Sipa tee krunt on nii suur, et seal on võimalik leida hoonele sobivaimat asukohta kui pakutud koht on vastuvõetamatu.

KÜSIMUSED-VASTUSED:

Aili Holberg-Holm soovis teada, et **kui ikkagi on nii suur vastuseis praegusele asukohale, siis miks HKT ei tagane soovist rajada erihooldekodu just sinna.**

K. Mänd ei välistanud, et see nii lähebki, kuid märkis, et täna on käimas projekteerimistingimuste andmise avatud menetlus ja see menetlus ei ole veel läbi. Seni kuni menetlus ei ole lõppenud, on väga raske öelda, kas sinna tuleb midagi või ei tule.

***Mari Tammar:** Mind huvitab, mis mõtetega on noored inimesed siia saali täna tulnud?

M. Tammar kõneles oma mõtetest, Islandil saadud kogemustest, kus tavanooortega kõrvuti toimetasid nii füüsilise kui psüühilise puudega noored.

A. Kivissaar toonitas, et on eelkõneleja jutuga nõus, kuid praegu räägitakse asukohast, mis ei ole sellele suurele hoonele sobilik. Me ei räägi inimestest.

K. Mänd: Kui sellesse kohta teeksite väiksema hoone, kas siis oleks OK.

Sumin saalis, kuulda „ei“ hõikeid.

***Ülle Leesma:** Kui vald plaanis niisugust hooldekodu teha, oleks kohe võinud inimestelt küsida. Keegi ehk oleks pakkunud paremat platsi. Nüüd aga lugesime lehest, et tuleb. Esialgu oli plaanis ju teha n õ kirikumõisa kohale. Nüüd lähevad aga kõik puud maha ja istume lageda platsi peal.

K. Mänd vastas, et hooldekodu ei tee vallavalitsus. Vallavalitsus on näidanud üles huvi, et selline hoone peaks Märjamaa valda, Märjamaale, tulema. Hoone ehitab AS Hoolekandeteenused.

M. Suurna: Tõepoolest 2016 on vallavalitsus toonases koosseisus allkirjastanud heade kavatsuste protokoll, mis räägib sisuliselt sellest, et Märjamaa vald toetab selle projekti loomist Märjamaa valda. Vald on pakkunud välja erinevaid maid. See ei ole veel tähendanud seda, et HKT selle pakkumise üldse vastu võtab. Nii nagu iga muu ehituse taotlusega, me peame seda menetlema millal ta siis parasjagu tuleb. Täna ongi see koht, kus me arutame seda, kas see tuleb siia, kas me teeme selle kuskile mujale. Seda, et me ei ole inimestega arutanud, ei ole õige. Olukorras, kus veel mitte midagi ei ole sündinud, mida me siis arutame? 2015. aastal oli valla poolt saadetud pakkumine teha hooldekodu Lauknale, mille peale HKT üldse ei reageerinud. Kas me oleks pidanud siis tühja tolmu üles keerutama asja kohta, mida pole olemas.

***Jegor Klimov** oli nõus, et erihooldekodu võiks Märjamaale tulla, kuid mitte praegu väljapakutud asukohta.

Jegor Klimov: **Kuidas me võtame kahju tekitamisel vastutusele kui ta ei ole suuteline oma tegude eest vastutama?**

Jegor Klimov ei olnud nõus, et kõik erivajadusega inimesed on endassetõmbunud ja tagasihoidlikud. **Mis saab siis kui erivajadusega inimene kasutab täiskasvanu füüsilist jõudu lapse suhtes, kes on teda läinud n õ nokkima?**

L. Lanno: Inimene ikkagi vastutab oma tegude eest. Just nimelt majanduslikult. Märjamaale ei too me sügava puudega inimesi, kes ei vastuta oma tegude eest. Ca 60% inimestest, kes siia kolivad, on teovõimelised. Nemad on täiesti võimelised oma tegude eest vastutama. Senine praktika on, et kahjud on kõik klientide poolt kantud.

A. Kivissaar: Kui pikalt on teil kogemusi antud teenusmudeliga?

L. Lanno: Kui räägime kogukonnas asuvatest hoonetest, siis on meil kogemusi aastast 2012. Meil on peremajad Türil, Tapal, Väandras, Sinimäel, Väänas. Seal on peremajas koos 60 inimest. Saame toetuda kogemustele. Ongi vahe, kas teha seda eelarvamuste või mingi teooria põhjal või rääkida sellest, mis on praktika. Lastega kokkupuutest - HKT on pakkunud oma hoones lasteaiale majutust, oleme nendega ühes õues olnud. Rakveres on meie Lilleaia kodu kõrval Rakvere lasteaed ja Rakvere eragümnaasium. Tänapäeva lapsed on palju mõistvamad, sallivamad ja arusaavamad kui me arvame. Kõikide intsidentide puhul tuleb pöörduda meie töötajate poole, esmalt politseisse.

***Ülle Viisimaa:** Töötan praegu erivajadustega inimestega. Mitte midagi pole vaja karta. Nemad oleks selle tunni ajaga saanud aru, et jutt käib asukohast, mitte ümber selle mulli. Ettepanek – teha see maja vana Jänku-haigla koha peale.

***Ruth Lippus:** Oleme kõrvale jätnud väga olulise sihtgrupi – klientide omaksed, nende lähedased. **Kas on tehtud mingi küsitlus nende omaste käest, missugune asukoht neile sobiks? Kui palju on sellesse protsessi kaasatud nende lähedased?**

K. Mänd: Meie kõik kliendid on kaardistatud selle järgi, kust nad on pärit ja kuhu nad sooviksid tulevikus kolida kui nad peavad kolima. Sama moodi on kaardistatud inimesed, kes on pärit Raplamaalt või siit lähi piirkonnast. Kahjuks ei saa me kõikide omaksete käest küsida, sest väga paljudel inimestel, kes täna hooldekodus, ei ole teadaolevaid omakseid. Eestkostesutusteks on KOVid.

L. Lanno: Me ei ole küsinud praegu siin oma erivajadusega lapsega kodus olevaid lapsevanemaid, kuid see on väga hea mõte. Võiks täiesti küsida, milline on nende eelistus.

***Evi Jeesser** rääkis Märjamaa valla eestkostel olevatest erivajadusega inimestest. Mõisamaa HK-s oli 35 eestkostel olevat inimest ja eestkostjaks olid töötajad. Kui HK läks AS Koolekandeteenused alluvusse, siis eestkostjad lahkusid töölt ja eestkoste läks üle Märjamaa vallavalitsusele. Seal tulebki Märjamaa valla eestkostel olevate inimeste suur arv – 30, sest neil oli Mõisamaale sissekirjutus. Nad ei pruugi üldse olla Märjamaa ja Rapla maakonnaga seotud. Nad on kas lastekodu lapsed või vanglast tulnud jne. Oleks nagu pärit Raplamaalt, aga tegelikult ei ole.

L. Lanno: Küsimus on väga hästi püstitatud – milline on Märjamaa elanik? Kas see, kes on elanud Märjamaa lähistel 20 aastat, kuigi pole siin sündinud, või see, kes lastega pere, kes kolis Märjamaale pool aastat tagasi. Kes on rohkem Märjamaa elanik – kas see, kes elas Mõisamaal ja käis igapäev Märjamaal poes või kultuurimajas või see, kes on nüüd tulnud. Kui nende käest küsida, mis on nende seotud koht, siis nad ütlevad Märjamaa. See on nende jaoks väga kallis ja tähtis koht, kus nad on veetnud pika aja ja olid väga kurvad kui pidid kolima kuskile kaugemale Saaremaale või Tõrvasse. Suur osa valla eestkostel olevatest inimestest on tõepoolest Mõisamaalt pärit, aga nende tõmbekeskus on Märjamaa.

E. Jeesser: Selle võrra ju need inimesed, kes tegelikult on Märjamaalt pärit, kelle omaksed tahaks, et nad tuleks siia Märjamaa hooldekodusse, ei saa, sest need, kes olid Mõisamaale sisse kirjutatud, on praegu hooldekodudes ja tulevad siia tagasi.

L. Lanno: Kui tegime analüüsi, siis Raplamaalt on meie ettevõttes 36 inimest. Seal on kindlasti ka inimesi, kes on valla eestkostel ilma Mõisamaata. See võib olla vähemus, kuid neid on. Meie ettevõttes on pragu Märjamaa sissekirjutusega 17 inimest

***Ülle Leesma:** Miks on meie vana spordiplats täiesti tühi? Sinna ei tule ju mitte midagi, sest, esiteks, Märjamaal ei ole arste. **Ütlete, et teile tulevad arstid. Kust kohast need tulevad?** Kõik on praktiliselt pensionärid. Ei saa nii, et ühtegi psühhiaatrit, psühholoogi, mitte kedagi meil ei ole.

Ü. Leesma viitas, et ta saab oma perearsti jutulegi alles nädala pärast. **Miks ei tehta spordiplatsile hooldekodu?**

M. Suurna: Tuletan meelde, et need pakkumised, mis tehtud, on aastast 2016. Vahepeal on elu edasi läinud. Tänapäeva seisuga on minul teadmine, et spordiplatsile oleme planeerinud rajada tervisekeskuse. Erialaspetsialistide leidmine on kahtlemata keeruline temaatika ja see on nii üle Eesti. Me ei ole vallavalitsuse poolt täna ka välja kuulutanud, et otsime psühholoogi. See on ilmselt mõne teise asutuse ülesanne. Võime ühiselt arutada, kas vana staadion oleks hea asukoht.

***Harri Jõgisalu:** Pakutud on, et hoone võiks asuda vana Jänese haigla asukohas. Kuidas kommenteerib seda A. Kivissaar ja kuidas HKT esindajad?

A. Kivissaar: Kõigi allkirja andnud inimeste eest ei saa ma öelda, sest allkirja andnud inimesed andsid allkirja konkreetselt selle asukoha vastu, mis välja pakutud HKT poolt. Võib olla tulevad uued allkirjad.

*I. Toomet tunnustas moderaatorit, kes laskis saalis olijaid rahulikult vestelda, pingeid maha võtta, küsimusi esitada ja vastuseid saada.

K. Mänd sõnas, et praegune on ehe näide, kuidas üks projekteerimistingimuste avalik arutelu peaks käima – tehakse ettepanek ja seda arutatakse. HKT on valmis Sipa tee 3 kinnistul teist asukohta kaaluma.

***R. Tobbi** avaldas arvamust, et täna on probleemiks asukoht ja sisulist vahet ei ole, kas hoone tuleb praegu pakutud kohapeale või vana Jänese haigla kohale. Tuleks ikkagi rahulikult vaadata läbi teised variandid. Kõik teie tänased erihooldekodud ei ole keskustes. Meil on nt ka Kuuda hooldekodu, mis ei ole keskuses ja saab hästi hakkama. Miks ajame teie tahtmist mööda taga seda 2000 elanikku.

R. Tobbi: Saal ei ole täna üldse nõus selle asukohaga. Kõik muu emotsioon, mis te püüdsite sinna kõrvale panna on loomulikult hoopis teise sisuga.

LÕPPSÕNAD:

Liina Lanno: Meie soov, esindan siin tegelikult meil elavaid inimesi, nende soov on elada niisuguses kohas nagu elavad teised inimesed. Nagu on päris kodu. Et ta ei ole kuhugile metsa taha peidetud, ta ei ole millegi taha peidetud või ära pandud. Ta tahab elada täpselt sellises kohas nagu kõik meie elame – võimalikult lähedal kõikvõimalikele teenustele. Kui teil on pakkuda mõni sama hea koht, siis me oleme kindlasti avatud.

Karl Mänd: Oleme veendunud selles, et inimese koht on kodus. See maja, mis ehitatakse, peaks olema selles elukeskkonnas, kus elavad teised inimesed, et ka psüühilise erivajadusega inimestel oleks võimalik suhelda teiste inimestega, nende järgi joonduda, õppida. Nii on kõigil parem.

Aivar Kivissaar: Ettepanek on vallavalitsusel kaasata ettevõtjaid, asjast huvitatud isikuid veelkord arutama asukoha võimaluste üle, et see otsus ei tuleks nii järsult ja mõtlematult ning võimalikult suur osa kogukonnast saaks oma sõna kaasa öelda.

Merlin Suurna: Tõepoolest on väga oluline küsimus asukohas, mis täna minu meelest vastust ei saanud. Kui inimesed ütlesid, et tänane asukoht ei sobi, siis ma ei kuulnud täpselt miks ta ei sobi. Kuni 30. augustini saab esitada veel ettepanekuid ja arvamusi. Täna mõned ettepanekud tulid:

- Sipa tee 3 kinnistul vana Jänese haigla koht;
- Jaama tänav;
- vana-staadion (Veski tn).

Saalist hõigati Kuuda, Liiva tänav, Orgita.

M. Suurna kutsus üles esitama konstruktiivseid ettepanekuid ning tuletas meelde, et midagi pole veel ära otsustatud ja rahva käes on suur võim, kuid seda võimu ei saa kuritarvitada.

M. Suurna kutsus üles kaasa aitama otsuse sündimisele.

Moderaator kuulutas koosoleku lõppenuks.